

7.045:762.11:82-141(477)“15-16”
ID ORCID 0000-0003-4926-843
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1476829>

ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПАНЕГІРИЧНІЙ ГРАВЮРІ КІНЦЯ XVI — XVII СТОЛІТТЯ: ІКОНОГРАФІЯ РАННІХ ЗРАЗКІВ АЛЕГОРІЙ НАУК

*Заваринська Х. М. Персоніфікації в українській панегіричній гравюрі кінця XVI—XVII століття: іконографія ранніх зразків алегорій наук. У статті розглянуто зображення алегорій наук у гравюрах, що належать до ранніх пам'яток української графіки на теренах Речі Посполитої і Великого князівства Литовського. Хоча збережені твори вкрай нечисленні, але вони повною мірою відображають різні контексти появи цих персоніфікацій. Так само, як і в європейській гравюрі того часу, алегоричні фігури наук в українській візуальній традиції ілюструють наукові видання і панегіричні стародруки, з'являються на тезах академічних диспутів. У статті охарактеризовано іконографічні типи алегорій *artes liberales* і низки інших наук на прикладі відомих графічних серій західноєвропейських митців і текстових описів у теоретичних трактатах, зокрема «Іконології» Ч. Ріти, а відтак на основі порівняльного аналізу висвітлено особливості зображень персоніфікацій наук в українській гравюрі кінця XVI — XVII ст.*

Ключові слова: персоніфікація, алегорії наук, *artes liberales*, панегірична гравюра, тези академічних диспутів.

*Заваринская Х. М. Персонификации в украинской панегирической гравюре конца XVI — XVII века: иконография ранних образцов аллегорий наук. В статье рассмотрены изображения аллегорий наук в гравюрах, относящихся к ранним памятникам украинской графики на территории Речи Посполитой и Великого княжества Литовского. Хотя сохранившиеся произведения крайне немногочисленны, но они в полной мере отражают различные контексты появления этих персонификаций. Так же, как и в европейской гравюре того времени, аллегорические фигуры наук в украинской визуальной традиции иллюстрируют научные издания и панегирические старопечатные книги, появляются на тезисах академических диспутов. В статье охарактеризованы различные иконографические типы аллегорий *artes liberales* и ряда других наук на примере известных графических серий западно-европейских художников и текстовых описаний в теоретических трактатах, в частности «Иконологии» Ч. Рити, а затем на основе сравнительного анализа рассмотрены особенности изображений персонификаций наук в украинской гравюре конца XVI — XVII в.*

Ключевые слова: персонификация, аллегории наук, *artes liberales*, панегирическая гравюра, тезисы академических диспутов.

Zavarynska Kh. Personifications in Ukrainian panegyric engraving of the end of the 16th – 17th century: the iconography of the early examples of sciences' allegories.

Background. The image of the seven liberal arts, that is, the disciplines of the trivium – grammar, rhetoric, dialectics and quadrivium – arithmetic, geometry, astronomy, music, and a number of sciences, which do not belong to the list of *artes liberales*, were among the most widespread personifications in European art of the 16th – 18th centuries. The early examples of the liberal arts' iconography emerged during the early Middle Ages, gradually not only additional variants of their image appear, but also completely new personifications, which reflect dynamic changes in different areas of natural and exact sciences of the early modern age. The first known allegorical depictions of sciences in Ukrainian art belong to this period of the encyclopedic systematization of allegories, which was also a period, marked by coexistence of numerous iconographic versions of each allegory. Despite being innumerable, these preserved artworks provide a basis for elucidating the role of Western European examples in the figurative system of Ukrainian engraving of the 17th century.

Objectives. The objective of this article is to analyze the features of the iconography of sciences' personifications in Ukrainian panegyric engraving of the end of the 16th and 17th centuries on the basis of comparison with the main iconographic variants of the allegories of *artes liberales* and a number of other scientific disciplines in Western European graphic arts and theoretical treatises of that period.

Methods. The current research requires use of several methods of art historical analysis, among them context analysis, which aims at distinguishing the function and significance of the artistic work in the period it was created. The central methodological approach

to the study of the personifications of sciences is the iconographic analysis, which allows to highlight the peculiar features of each figure, considering their attributes and taking into account their possible relations with other visual images and texts. We also rely on the comparative analysis to show similarities and distinct features of personifications in Ukrainian and Western European engravings.

Results. Personifications of sciences in Ukrainian engraving of the late 16th – 17th century can be seen on the title pages of scientific treatises, in illustrations of panegyric old-printed books and academic theses. The identification of these allegories on the title page engravings in treatises is a relatively simple task, despite the fact that the ways of their depiction vary from total absence of attributes to complex examples of combinative iconography, when the title of the publication is the only definite key to interpret the image correctly. The study of sciences' allegories in panegyric illustration should imply the principle of correspondence between text and images. Since the panegyric text is based on a clear scheme of rhetorical "places" (loci), the visual narrative is in certain way connected with this scheme – allegories of sciences correlate with loci victus (way of life) and studia (intellectual activity). In panegyric old-print illustration, which also may contain a portrait of the person praised, two approaches towards the selection of allegories can be noted. Artists usually depict a single figure (mainly Rhetoric or some of the exact sciences) or just their symbols, combining them with military trophies and insignia of secular power. Otherwise, they included personifications of those disciplines, which represented the intellectual activities of the portrayed person. Panegyric "Tentoria venienti" (1646) embodies the variation of the first approach, with the depiction of allegories holding the attributes of artes liberales.

In the academic thesis prints, even if the panegyric aspect clearly dominates, the allegories of sciences are less connected with the person to whom the engraving is dedicated and in most cases visualize the topic of the dispute. However, one of the most common topics was "ex universa philosophia", the title, that often comprised not only numerous philosophical disciplines, but also politics, economics, physiology, psychology etc. Therefore, it is possible to determine which sciences were present on the engraving either due to accompanying signatures, which can be rather rarely spotted, or on the basis of a thorough comparative analysis of different versions of allegories' depiction and their attributes. Distinctive iconographic types of personifications can be specific to the works by certain artist – they appear repeatedly with little or no changes in general appearance and attributes – as it is seen in the works of A. and L. Tarasevych and during the next period – those of I. Mygura.

Conclusions. Early examples of personifications of sciences in Ukrainian visual tradition include both figures with a scarce number of attributes, as well as more complex variants, which demonstrate the influence of the iconography of virtues. In both cases, among visual examples for Ukrainian artists we can name the iconographic types of the allegories of various sciences, which originated in Netherlandish and German engraving of the 16th and 17th centuries. As a

rule, allegorical images of sciences were not supposed to provide several levels of interpretation, so they become objects of mainly iconographic, rather than semiotic analysis. But in the 17th century Ukraine they were significant in verbal discourse as well – images of sciences (simply mentioned or presented through the rhetorical device of prosopopoeia) are associated with the idea of revival of schooling and academic education, repeated in panegyric and polemical literature by the authors of the Kyiv-Mohyla Collegium circle.

Keywords: personification, allegories of sciences, artes liberales, panegyric engraving, academic thesis prints.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

У науковій літературі з'явилася потреба у систематизації досліджень з іконографії наук, зокрема в контексті візуальної традиції української стародручної літератури. У статті розглянуто особливості зображення наук у вигляді фігур, які використовувалися в академічних та панегіричних гравюваннях XVII століття. Аналізуються різні підходи до вибору атрибутів та символів, що використовувалися для ілюстрації наук. Зокрема, звернено увагу на використання риторичних «місць» (loci) та їх зв'язок з іконографією наук. Також розглянуто вплив нідерландської та німецької гравювання на українську іконографію наук. Висновки: ранні приклади іконографії наук в українській візуальній традиції включають як фігури з невеликою кількістю атрибутів, так і більш складні варіанти, які демонструють вплив іконографії чеснот. У обох випадках, серед візуальних прикладів для українських митців можна назвати іконографічні типи наук, які походять з нідерландської та німецької гравювання XVI та XVII століть. Як правило, алегоричні зображення наук не мали кількох рівнів інтерпретації, тому вони стали об'єктами переважно іконографічного, а не семиотичного аналізу. Однак у XVII столітті в Україні вони були важливими в усній мові – зображення наук (просто згадані або представлені через риторичний прийом прозопопеї) асоціювалися з ідеєю відродження школи та академічної освіти, повторювані в панегіричній та полемічній літературі авторами Київсько-Могилянського колегіуму.

Ключові слова: іконографія наук, панегіричне гравювання, академічні тези, artes liberales.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі з'явилася потреба у систематизації досліджень з іконографії наук, зокрема в контексті візуальної традиції української стародручної літератури. У статті розглянуто особливості зображення наук у вигляді фігур, які використовувалися в академічних та панегіричних гравюваннях XVII століття. Аналізуються різні підходи до вибору атрибутів та символів, що використовувалися для ілюстрації наук. Зокрема, звернено увагу на використання риторичних «місць» (loci) та їх зв'язок з іконографією наук. Також розглянуто вплив нідерландської та німецької гравювання на українську іконографію наук. Висновки: ранні приклади іконографії наук в українській візуальній традиції включають як фігури з невеликою кількістю атрибутів, так і більш складні варіанти, які демонструють вплив іконографії чеснот. У обох випадках, серед візуальних прикладів для українських митців можна назвати іконографічні типи наук, які походять з нідерландської та німецької гравювання XVI та XVII століть. Як правило, алегоричні зображення наук не мали кількох рівнів інтерпретації, тому вони стали об'єктами переважно іконографічного, а не семиотичного аналізу. Однак у XVII столітті в Україні вони були важливими в усній мові – зображення наук (просто згадані або представлені через риторичний прийом прозопопеї) асоціювалися з ідеєю відродження школи та академічної освіти, повторювані в панегіричній та полемічній літературі авторами Київсько-Могилянського колегіуму.

Ключові слова: іконографія наук, панегіричне гравювання, академічні тези, artes liberales.

	rii» (	V).	-
		artes liberales,	-
			-
	VI .,		-
	«	»	-
(1596)			-
			-
	«Emblematum liber»		[20, . 50–53].
(1531)			-
			-
			-
[4, . 1265–1266].			-
			-
			-
		(tempe-	-
		rantia) —	(diligentia) [20, . 55].
[13, . 204–207].			-
1675 . (		—	-
	«	»,	[12, . 39].
		),	-
		liberales	artes
[1, . 20].			—
		»	(1593). ,
			«
	VI– VI .,		«Agalmatvm avre-
—			olorvm» (, 1591)
			, «Bibliothecae Alexandrinae icones symbolicae
			P.D. Christofori Giardae cler. reg. S. Pauli elogiis il-
			lustratae» (, 1626),
			-
			-
			-
( )			«Theatrum om-
( ).			nium Scientiarum» (, 1650),
Метою статті			-
			-
	VI — VII .		-
	artes liberales		-
			-
			-
Виклад основного матеріалу дослідження.			-
artes liberales			-
	V–VII .		artes liberales,
			-
			-
	I . . .		(
	(	)	—
	),		—
	[8, . 347].		«
		(1596) (. 1).	» .
			-
			-
			-
	«De Nuptiis Philologiae et Mercu-		» [2].

1550–1560- [21, . 1–3].

[16, . 171].

« (. 2, 3).

«De Nuptiis Philologiae et Mercurii»,

«Le Théâtre des bons engins» (, 1540) « [13, . 205].

(1500–1550) [20, . 57]. (1500–1550)

18,

(Kleinmeister) — XVI

[14, . 45–46]. 35 (XVI

) Autorita (,),

( ) [18, . 35]. 1590- — XVII . (. 4).

« »

XVI

«Vox litterata, et articulata, debito modo pronuntiata» (« »)

«Tentoria venienti» (, 1646)

[19, . 301]. «Tentorium Palladis»

« ») (. « »),

— artes liberal s, [7, . 303].

« »

VII

VI [19, . 191–192].

— « » — (forza sottoposta all'eloquentia), [18, . 284].

— XVI–XVI

« »

(. 5, 6).

«Aereoplastes Theo-Sophicus» (, 1620), «Philosophia practica» (, 1624).

« »

« » 1592 .

(«virga regia, fraenum, & l bella»),
 [11, . 58]. « »
 «l'archipendolo» (
 « »),
) [19, . 215].
 XVII . —
 1663) « » (.9).
 «Illustrissimus Brzostowscianus
 Stapes» (, 1682).
 «Qui Probq est Iubet Vera Sapientia laudem»,
 artes liberales
 (Fides), (Pietas) (Religio
 XVII —
 XVII .
 (Sapientia Divina)
 gloriae» (, 1680) —
 «Iter
 (Prudentia).
 (Modestia), (Vigilantia)
 (Providentia).
 (Politia)
)
 (. 10:16)
 «estote ergo prudentes sicut serpentes» — «
 ».

Лл. 1. Невідомий автор. Гравюра авантитулу видання Л. Зизанія «Грамматика словенска» (Вільно, 1596)¹

Лл. 2. Невідомий автор за рис. Г. Пенца. Грамматика. Німеччина, 1541–1580 рр. Колекція Британського музею, № Gg,4Q.25²

Лл. 3. Г. З. Бегам. Грамматика. Із серії «Сім вільних наук». Німеччина, 1531–1550 рр. Колекція Британського музею, № 1868,0822.269³

Лл. 4. К. де Пассе Старший (за рис. М. де Воса). Грамматика. Із серії «Сім вільних наук». Нідерланди, 1590–1637 рр. Колекція Британського музею, № D,6.4⁴

Лл. 5. К. де Пассе Старший (за рис. М. де Воса). Риторика. Із серії «Сім вільних наук». Нідерланди, 1590–1637 рр. Колекція Британського музею, № D,6.2⁵

Лл. 6. Невідомий автор за рис. М. де Воса, Я. Саделера I (друкарня П. де Йоде I). Риторика. Із серії «Сім вільних наук». Фландрія, бл. 1600 р. Колекція Британського музею, № 1868,0612.462⁶

¹ URL : <http://litopys.org.ua/zyzgram/zy03.htm>. (: 10.06.2018).
² URL : http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1569728&partId=1&searchText=pencz+grammar&page=1. (: 10.06.2018).
³ URL : http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1517235&partId=1. (: 10.06.2018).
⁴ URL : http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1558634&partId=1. (: 10.06.2018).
⁵ URL : http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1558688&partId=1&searchText=D,6.2&page=1. (: 10.06.2018).
⁶ URL : http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1550631&partId=1. (: 10.06.2018).

Іл. 7. О. Тарасевич. Фрагмент тези диспуту Т. Білевича «*Triplex philosophia*» (Вільно, 1675)⁷

Іл. 8. В. Кіліан. Титульна сторінка видання «*Disputatio Philosophica Logicas, Physicas, Et Metaphysicas*» (Інгольштадт, 1646). Колекція Баварської державної бібліотеки, Signatur: 2332278 2 Diss. 35#Weibd.6⁸

Іл. 9. А. Сантворт. Фрагмент титульної сторінки видання «*Philosophia*» Й. Шулера (Бреда, 1663). Колекція Національного музею в Амстердамі, № RP-P-1878-A-1539⁹

Іл. 10. Невідомий автор. Авантитул видання «*Idea Philosophiae Moralis*» (Кельн, 1671). Колекція Баварської державної бібліотеки, Signatur: 912007 Ph.pr. 949¹⁰

Іл. 11. А. ван Діненбек. Композиція з гербом А. Тріста. Нідерланди (Антверпен), 1630–1677 рр. Колекція Національного музею в Амстердамі, № RP-P-OB-46.319¹¹

⁷

⁸ URL : http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10632130_00003.html. (: 10.06.2018).

⁹ URL : <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.170423>. (: 10.06.2018).

¹⁰ URL : http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10041530_00005.html. (: 10.06.2018).

¹¹ URL : <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.141720>. (: 10.06.2018).

Лл. 12. Ф. Вілламена. Титульна сторінка видання «*Quaestiones definitae ex triplici philosophia, rationali, naturali, morali*» (Парма, 1613). Колекція Баварської державної бібліотеки, Signatur: 2021234 Res/2 Diss. 67¹²

Лл. 13. Невідомий автор. Титульна сторінка видання «*Philosophia continens dialecticam, physicam, animasticam et metaphysicam*» (Ліон, 1654). Колекція Баварської державної бібліотеки, Signatur: 973010 2 Ph.u. 34 m¹³

Перспективи подальших досліджень.

XVI — XVII ..

XVI—XVII .

¹² URL : http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10632199_00005.html. (

: 10.06.2018).

¹³ URL : http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10944159_00007.html. (

: 10.06.2018).

- the beginning of the XVIII century]. Kyiv : Laurus. (In Ukrainian).
8. Blockmans, W. & Hoppenbrouwers, P. (2017). *Introduction to Medieval Europe 300–1500*. London : Routledge. (In Latin).
  9. Bocchi, A. (1555). *Achillis Bocchii Bonon. Symbolicarum quaestionum, de vniuerso genere, quas serio ludebat, libri quinque*. Bononiae : in aedib. Novae academiae Bocchianae. (In Latin).
  10. Cacace, G. B. (1650). *Theatrum omnium scientiarum*. Neapoli : ex typographia Robertus Mollus. (In Latin).
  11. Giardae, C. (1626). *Bibliothecae Alexandrinae icones symbolicae P.D. Christofori Giardae cler. reg. S. Pauli elogiis illustratae*. (Engravings by Cesare Bassano). [Milan] : Ex typographia hered. Melchioris Malatestae. (In Latin).
  12. Katzenellenbogen, A. (1961). The Representation of the Liberal Arts. In M. Clagett. *Twelfth-Century Europe and the Foundations of Modern Society*, (pp. 39–55). Madison : University of Wisconsin Press. (In English).
  13. Kroll, W. (2012). Wie “übersetzt” man Embleme? Am Beispiel der Emblem- und Emblematisierung im Kiever Kulturmodell der Barockzeit. *Rocznik Komparatystyczny. Komparatistisches Jahrbuch*, 5, 197–224. (In German).
  14. La Perrière, G. de (1545). *Le Théâtre des bons engins*. Paris : de l'imprimerie de Denys Ianot. (In French).
  15. Liškevičienė, J. (2015). Post-Tridentine Rhetoric : ut pictura poesis. In *The Lithuanian Millennium : History, Art and Culture*, (pp. 213–222). Vilnius : Vilnius Academy of Arts Press. (In English).
  16. Pierguidi, S. (1998). Giovanni Guerra and the Illustrations to Ripa's Iconologia. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 61, 158–175. (In English).
  17. Reusner, N. (1591). *Agalmatvm avreolorvm liber singlaris*. Argentorati : apud Bernardum Iobinum. (In Latin).
  18. Ripa, C. (1603). *Iconologia, ouero, Descriptione di diuerse imagini cauate dall'antichità, & di propria inuentione*. Roma : Appresso Lepido Facij. (In Latin).
  19. Ripa, C. (1613). *Iconologia : nella quale si descriuono diuerse imagini di virtù, vitij, affetti, passioni humane, arti, discipline, humori, elementi, corpi celesti, prouincie d'Italia, fiumi, tutte le parti del mondo, ed altere infinite materie*. Siena : Appresso gli heredi di Matteo Florimi. (In Latin).
  20. Schonfeld, V. (2014). Sebald Beham and the Iconography of the Liberal Arts. In *Letters & Lines : Text and Image in Northern Renaissance & Baroque Prints*, (pp. 49–59). Carlisle : Dickinson College. (In English).
  21. Shamos, G. (2015). *Bodies of Knowledge : The Presentation of Personified Figures in Engraved Allegorical Series Produced in the Netherlands, 1548–1600*. Philadelphia. (In English).